

بررسی تأثیر زندانی شدن والدین بر عملکرد تحصیلی فرزندان

یحیی معروفی^۱

چکیده

برخوردهای بازدارنده و تنبیهی در مقابل افرادی که به شکستن هنجارها و قوانین ضروری جامعه اقدام می‌کنند، امری لازم و اجتناب‌ناپذیر است؛ لیکن نباید پیامدهای برخوردهای تنبیهی بر فرد خاطی و اطرافیانش را - که در بسیاری از موارد نقشی در ارتکاب جرم نداشته‌اند - از نظر دور داشت. شاید همین نگرانی‌ها به مرور زمان موجب تغییرات چشمگیر در شیوه‌های خشن مجازات در مقایسه با گذشته شده است. امروزه والدین میلیون‌ها کودک در زندان به سر می‌برند و هزاران نفر از آنها به سبب عدم حضور والدین خود، دچار آسیب‌های عاطفی، اقتصادی و آموزشی می‌شوند. هدف اصلی این مقاله بررسی تأثیرات مختلف عاطفی، اقتصادی و آموزشی زندانی شدن والدین بر خانواده با تأکید بر عملکرد تحصیلی فرزندان است. بدین منظور عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دارای والدین زندانی (پدر یا مادر) قبل از زندانی شدن و بعد از گذشت حداقل شش ماه از زندانی شدن آنان مقایسه شده است.

یافته‌های پژوهشی این بررسی حاکی از آن است که زندانی شدن والدین بر وضعیت تحصیلی فرزندان آنها تأثیر منفی داشته و این تأثیر بر عملکرد تحصیلی دختران بیش از پسران و بر عملکرد دانش‌آموزان دوره متوسطه به ترتیب بیش از دوره ابتدایی و راهنمایی بوده است. بر مبنای یافته‌های پژوهش پیشنهاد شده است که سازمان‌ها و نهادهای مسئول با اتخاذ تدابیر لازم تلاش کنند تا در ابعاد اقتصادی، عاطفی، اجتماعی و آموزشی، آسیب‌های ناشی از زندانی شدن فرد بر خانواده و بالخصوص فرزندان را مهار کنند و به حداقل برسانند.

کلیدواژه‌ها: زندان، تأثیر زندانی شدن والدین، عملکرد تحصیلی، خانواده

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه بوعلی سینا همدان و دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه تربیت معلم تهران
<yahyamarofi@yahoo.com>

مقدمه

از هنگامی که بشر به سبب علایق و نیازهایش به انتخاب زندگی اجتماعی ناگزیر گردید، به منظور سامان بخشی به امور زندگی خود، به وضع هنجارها، قوانین و مقررات رسمی و غیررسمی پرداخت و غالب افراد جامعه، هنجارهای وضع شده را همچون معیاری برای تشخیص درست از نادرست و ثواب از خطا به کار بردند، نهادهای مختلف اجتماعی، فرهنگی و آموزشی برای نهادینه کردن و آموزش این هنجارها و مقررات (اجتماعی کردن) به افراد تلاش کردند.

امیل دورکیم^۱ جامعه‌شناس بزرگ فرانسوی معتقد است «اگر از آدمی آنچه را که در پرتو زندگی اجتماعی نصیبش شده است، بازستانند، تا درجه حیوانات تنزل خواهد یافت» (ستوده، ۱۳۷۶: ۳۰). بر همین اساس، وضع قوانین برای برقراری نظم و انضباط اجتماعی یکی از بدیهی‌ترین اصول دوام و قوام هر جامعه به شمار می‌رود و مردم فقط زمانی خواهند توانست از امنیت به عنوان یکی از نیازهای اولیه برخوردار گردند که اعضای جامعه از قوانین موضوعه پیروی کنند. بنا بر این وجود نهادهایی که بر پیروی آحاد جامعه نظارت داشته و مانع از تجاوز آنها به حقوق دیگران و هنجارشکنی شود، الزامی است. همچنین وجود برخوردهای بازدارنده و تنبیهی در مقابل افرادی که با شکستن هنجارها و قوانین ضروری اجتماعی اقدام می‌کنند، امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است؛ لیکن نباید از پیامدهای برخوردهای تنبیهی بر فرد خاطی و اطرافیانش - که در بسیاری از موارد نقشی در ارتکاب جرم نداشته‌اند - غافل بود و شاید این نگرانی‌ها در طول تاریخ و به مرور زمان موجب تغییر چشمگیر در شیوه‌های خشن مجازات در مقایسه با گذشته شده است (عبدی، ۱۳۷۰: ۴۸).

مجازات ممکن است اهدافی مختلف مانند دفاع از حقوق اجتماعی و فردی، پیشگیری از وقوع جرم، اصلاح مجرم یا مجموع این امور داشته باشد. با وجود این هنگامی که فردی به علت ارتکاب اعمال و فعالیت‌های مغایر با مقررات و هنجارهای اجتماعی، از برخی حقوق فردی و اجتماعی خود از جمله آزادی زندگی در میان خانواده خود

محروم می‌شود و به عبارت دیگر به منظور مجازات، زندانی می‌گردد، اطرافیان او و به‌ویژه خانواده‌اش بیش از خود وی صدمه می‌بینند. فرزندان چنین افرادی- خصوصاً چنانچه در دوران کودکی یا نوجوانی باشند- به علل مختلف همچون از دست دادن الگوی لازم برای همانندی، فقدان نظارت‌های لازم تربیتی والدین، کمبودهای شدید عاطفی و اقتصادی و همچنین از هم پاشیدن خانواده، برای پذیرش بسیاری از انحرافات و بزهکاری‌های اجتماعی مستعد خواهند بود؛ علاوه بر این فعالیت‌های آنها در زمینه‌هایی همچون تحصیل دچار وقفه یا رکود خواهد شد و گاهی ممکن است تأثیراتی جبران‌ناپذیر بر آنان بگذارد. در این پژوهش تلاش شده است تأثیر زندانی شدن والدین خاطی بر خانواده آنان و به‌ویژه بر عملکرد تحصیلی فرزندانشان بررسی گردد.

بیان مسئله

ارتکاب هر نوع جرم و بزه برای جامعه و به‌ویژه اطرافیان مجرم، تأثیرات و تبعاتی دارد و هر چه افراد به مجرم نزدیک‌تر باشند، احتمالاً میزان تأثیرپذیری آنان بیشتر خواهد شد. افراد خانواده فرد مجرم بیش از دیگران از دستگیر شدن وی متأثر شده، متحمل تبعات مختلف آن می‌شوند. مهم‌ترین عواقب این امر را می‌توان در زمینه «تأثیرات زندان بر فرد زندانی شامل تأثیرات ذهنی چون افزایش بی‌اعتمادی و نگرش منفی نسبت به قانون، کاهش تأثیرات بازدارندگی مجازات و زندان در نزد فرد، توسل به توجیهات مختلف برای خلاص کردن خود از بند و تغییرات روانی در شخصیت» و «تأثیر بر خانواده و اطرافیان زندانی شامل از هم گسیختگی خانواده به صورت‌های مختلف مانند طلاق، عدم همانندسازی لازم فرزندان، بیکاری و از دست دادن شغل مورد نظر، آسیب‌های اجتماعی، اقتصادی، عاطفی، آموزشی و ... مشاهده کرد» (عبدی، ۱۳۷۰).

اگر چه محیط خانواده یکی از حساس‌ترین و مهم‌ترین کانون‌های هویت‌یابی محسوب می‌شود و بسیاری از روانشناسان معتقدند که خمیرمایه اصلی شخصیت متعادل و پویا یا متزلزل در خانواده قوام یافته و ایستایی و آسیب‌پذیری کودکان و نوجوانان در کانون خانواده و در سایه تعامل مطلوب با والدین شکل می‌گیرد (افروز، ۱۳۸۲: ۶). با این حال بررسی‌ها نشان می‌دهد که متأسفانه با وجود اهمیت خانواده و جایگاه و قداست خاص آن در فرهنگ اسلامی و ایرانی، در پژوهش‌های داخلی کمتر به مسائل خانواده‌های زندانیان توجه شده است و هیچ پژوهش داخلی به طور

مستقیم به بررسی تأثیر زندانی شدن والدین بر عملکرد تحصیلی فرزندان آنان نپرداخته است. به ناچار پژوهش‌های مرتبط با تأثیرات غیبت یا فقدان والدین به سبب عواملی چون شهادت و مرگ مورد بررسی قرار گرفته است.

همچنان که اشاره شد، عدم حضور یکی از والدین یا هر دو در محیط خانواده - به ویژه اگر این عدم حضور ناشی از عواملی چون زندانی شدن به علت ارتکاب جرم باشد - ممکن است پیامدهای متعدد عاطفی و روانی مانند عدم هویت‌یابی مناسب، کاهش توانمندی تحصیلی و سازگاری‌های اجتماعی و بسیاری دیگر از ناهنجاری‌های اجتماعی گردد. نتایج تحقیقات مختلف (از جمله پریش و تیلور، ۱۹۷۹، چاپمن، ۱۹۹۷، کریستین، ۱۹۹۸، نجاریان و قلخانی، ۱۳۷۱، مکوندی و همکاران، ۱۳۶۹، احمدنژاد، ۱۳۸۰) حاکی از تأثیر فقدان والدین بر جنبه‌های مختلف زندگی کودکان و از جمله پیشرفت تحصیلی آنها و نیز تأثیر متفاوت آنها بر دانش‌آموزان دختر و پسر در سنین مختلف است.

کارل مازا^۱ (۲۰۰۲) با اشاره به گستردگی آسیب‌ها و مشکلات عدیده که مهم‌ترین کانون جامعه‌پذیری یعنی خانواده را در ایفای نقش خود تهدید می‌کند، خاطرنشان ساخته است که بیش از دومیلیون نفر از هفتاد و دومیلیون کودک خردسال در ایالات متحده دارای پدرانی هستند که مدام در زندان به سر می‌برند و بعد از سال ۱۹۹۱ نیم‌میلیون نفر بر این تعداد افزوده شده است (هایرستون، ۱۹۹۸^۲، دپارتمان دادگستری ایالات متحده ۲۰۰۰^۳).

به گفته مازا ۹۳ درصد از زندانیان دارای فرزند بوده‌اند و والدین کودکان سیاه‌پوست^۳ برابر و والدین کودکان لاتینی بیش از سه برابر همسالان سفیدپوست خود به زندان می‌افتند. بر اساس آمار ارائه شده در سال ۲۰۰۰ میلادی پدران بیش از ۷۵۰ هزار کودک سیاه‌پوست، ۴۰۰ هزار کودک سفیدپوست و ۲۰۰ هزار کودک لاتین در حبس به سر می‌برده‌اند (همان).

پژوهشی دیگر در زمینه زنان بزهار نشان داده است ۶۰ درصد آنها در دوران کودکی که دختر بچه‌ای بیش نبوده‌اند، یکی از والدین خود را از دست داده‌اند یا از

1- Carl Mazza

2- Hairston

3- U.S. Department of Justice

نعمت وجود آن محروم شده‌اند یا والدین آنها دارای غیبت طولانی بوده‌اند (محمدی‌فروید، ۱۳۷۹: ۳۱).

اثرات غیبت پدر تحت تأثیر عوامل متعدد قرار دارد که زمان جدایی، علل فقدان پدر، مرگ، خدمت نظام، زندان و بیماری از آن جمله‌اند. تحقیقات حاکی از آن است که تحمل فقدان والدین بر اثر مرگ در مقایسه با جدایی آنان به علل طلاق برای فرزندان تحمل‌پذیرتر است (احمدی، ۱۳۷۱: ۱۵۷). علاوه بر آن، ترکیب و ساختار خانواده یعنی وجود خواهران و برادران و ناپدری و نامادری یا پدربزرگ و مادربزرگ، وضعیت اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی-قومی، رفتار مادر، واکنش مادر در برابر جدایی، میزان اختلافات زناشویی قبل از جدایی و نوع رابطه کودک با والدینش پس از جدایی، تعیین‌کننده میزان سازگاری اجتماعی فرزندان است. همچنین تأثیر جدایی از پدر و زندگی در خانواده‌ای که سرپرستی آن بر عهده مادر است، به خلق و خو و جنس کودکان بستگی دارد.

دانشمندان علوم اجتماعی از تأثیر زندانی شدن سرپرست بر خانواده به عنوان نوعی از بحران خانوادگی، (فیشرمن،^۱ ۱۹۹۰) تضعیف روحیه (اسنلر،^۲ ۱۹۷۶) و قربانی شدن کودکان (بلوم^۳ و استینهارت،^۴ ۱۹۹۳) یاد کرده‌اند. به عقیده کریزی فینی‌هایرستون^۵ و جین آدامز^۶ (۲۰۰۱) از دانشکده امور اجتماعی دانشگاه ایلینویز در شهر شیکاگو آمریکا، روزانه میلیون‌ها خانواده از تأثیرات نامطلوب زندان متأثر می‌شوند و در سیاست اجتماعی دولت‌ها اهمیت آسایش خانواده زندانیان و کودکان آنها ناچیز است. همچنین در برنامه استراتژیک نهادهای متولی خدمات اجتماعی، نقش و جایگاه سیاست و فعالیت اجتماعی حمایت از زندانیان دور از خانواده اندک است.

مسئله اصلی این پژوهش آن است که «فقدان والدین در خانواده به علت زندانی شدن چه مشکلاتی برای خانواده ایجاد می‌کند؟ این امر در وضعیت فرزندان چه تأثیری دارد؟ آیا این تأثیرات در مورد دختران و پسران در دوره‌های مختلف تحصیلی متفاوت است؟ آیا وضعیت تحصیلی دانش‌آموزانی که والدین آنها در زندان

1- Fishman

2- Schneller

3- Bloom

4 - Steinhart

5- Creasie Finney Hairston

6- Jane Addams

به سر می‌برند، بر اساس عواملی چون مدت محکومیت والدین، زمان سپری شده در زندان، نوع جرم والدین و محل سکونت خانواده، فرق می‌کند؟».

روش تحقیق

روش بکار گرفته شده در این پژوهش، توصیفی^۱ از نوع علی مقایسه‌ای^۲ یا پس‌رویدادی^۳ است که در آن وضعیت تحصیلی فرزندان مجرمین زندانی قبل و بعد از زندانی شدن به منظور پی بردن به تأثیر زندانی شدن مورد بررسی قرار گرفته است. به سبب عدم امکان کنترل پژوهشگر بر متغیر مستقل (زندانی شدن والدین) در مطالعه متغیر وابسته (وضعیت تحصیلی فرزندان) از روش علی مقایسه‌ای استفاده شده است (نادری و سیف، ۱۳۷۹). بر این اساس، ابتدا متغیر مستقل بر متغیر وابسته تأثیر احتمالی گذاشته و سپس مورد بررسی قرار گرفته است. به عبارت دیگر از معلول به علت پی برده می‌شود. در این پژوهش اگر چه عملکرد تحصیلی یک گروه بررسی شده، این عملکرد در دو وضعیت کاملاً مجزا مورد بررسی قرار گرفته است. متغیرهایی همچون جنسیت، دوره تحصیلی، نوع جرم زندانی، مدت محکومیت، زمان سپری شده در زندان، محل سکونت و تعداد فرزندان خانواده از دیگر متغیرهای مورد بررسی در این پژوهش هستند.

جامعه آماری و نمونه آماری

جامعه آماری این پژوهش را کلیه مجرمین زندانی استان کردستان در سال ۱۳۸۴ تشکیل می‌دهند که اولاً حداقل شش ماه از مدت زندانی شدن آنها سپری شده باشد و ثانیاً دارای فرزند دانش‌آموز باشند که قبل از زندانی شدن آنها در یکی از پایه‌های دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه به تحصیل مشغول بوده باشد. البته به علت فراوانی بسیار پایین زندانیان دارای فرزند دانشگامی، چنین افرادی از جامعه آماری حذف شده‌اند.

بر اساس اطلاعات کسب شده از سایت سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور^۴ از مجموع ۱۲۷۴۳۰ زندانی کشور در تیر ماه ۱۳۸۴، تعداد زندانیان استان

- 1- Descriptive research
- 2- Causal Comparative research
- 3- Ex-post factor
- 4- www.prison.ir

کردستان ۱۴۲۲ نفر (معادل ۱/۰۷ درصد) بوده است. از این تعداد ۹۷/۷۵ درصد مرد و ۲/۲۵ درصد زن بودند. از مجموع زندانیان استان، ۴۵/۷۴ درصد را زندانیان مواد مخدر تشکیل داده‌اند. نمونه آماری پژوهش را ۱۰۸ زندانی تشکیل می‌دهند که دارای ۳۱۵ فرزند بوده‌اند و از این تعداد ۲۲۵ نفر دانش‌آموز هستند. چنانچه زندانیان دارای دو فرزند پسر و دختر بوده‌اند، هر دو انتخاب شده‌اند و در صورتی که دارای بیش از دو فرزند دانش‌آموز بوده‌اند، از بین فرزندان دانش‌آموز آنها یک پسر و یک دختر با روش تصادفی ساده انتخاب گردیدند. سرانجام در این پژوهش، تعداد ۱۵۵ دانش‌آموز به عنوان نمونه آماری مورد بررسی قرار گرفتند.

ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات

به منظور جمع‌آوری داده‌های مورد نظر در این پژوهش، از پرسشنامه و چک لیست استفاده شد که از پرسشنامه برای جمع‌آوری اطلاعات مربوط به مشخصات زندانیان و فرزندان آنها و از چک لیست برای ثبت نمرات حاصل از عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان در قبل و بعد از زندانی شدن والدین استفاده شد. برای تعیین روایی محتوای ابزارها از نظرات چند متخصص استفاده گردید. پایایی ابزارها نیز به شیوه بازآزمایی معادل ۹۷ درصد تعیین گردید. اطلاعات مربوط به عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان از طریق پایگاه اطلاعات استانی سازمان آموزش و پرورش استان کردستان واقع در کارشناسی‌های سنجش و ارزشیابی آموزش عمومی و متوسطه اخذ گردید. نمرات معدل سالیانه یا نوبت اول فرد به همراه دو درس - که به تشخیص کارشناسی امتحانات دوره مربوط، پایین‌ترین میانگین استانی را داشته‌اند (دروس برای پایه‌های مختلف متفاوت بوده است) - در قبل و بعد از دستگیری والدین در چک لیست مربوطه درج شد.

شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها

برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، ابتدا از شاخص‌های آمار توصیفی مانند فراوانی، میانگین و انحراف معیار و نمودارهای مختلف استفاده گردید. سپس با استفاده از آزمون‌های آماری F ، t ، تحلیل واریانس و رگرسیون خطی چندمتغیره و همبستگی استفاده شد. در پردازش و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از نرم‌افزار SPSS استفاده گردید.

اهداف پژوهش

این پژوهش با هدف کلی مقایسه وضعیت تحصیلی فرزندان مجرمین قبل و بعد از دستگیری آنها و ارائه پیشنهادها لازم برای پیشگیری از آسیب‌های ناشی از زندانی بودن والدین و هفت هدف ویژه به شرح ذیل بوده که بر اساس هر هدف، فرضیه‌هایی نیز ارائه شده است.

اهداف جزئی

۱. تعیین تفاوت عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین قبل و بعد از دستگیری
۲. تعیین تفاوت عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین بر حسب جنسیت قبل و بعد از دستگیری
۳. تعیین تفاوت عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین بر حسب مدت زندانی شدن والدین
۴. تعیین تفاوت عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین بر حسب نوع جرم ارتكابی والدین
۵. تعیین تفاوت عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین بر حسب محل زندگی
۶. تعیین تفاوت عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین بر حسب دوره تحصیلی فرزندان
۷. تعیین سهم هریک از عوامل فوق در عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین

فرضیات پژوهش

۱. بین عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین قبل و بعد از دستگیری تفاوت وجود دارد.
۲. بین عملکرد تحصیلی فرزندان دختر و پسر مجرمین قبل و بعد از دستگیری تفاوت وجود دارد.
۳. بین عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین قبل و بعد از دستگیری بر اساس مدت زندانی شدن تفاوت وجود دارد.
۴. بین عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین قبل و بعد از دستگیری بر اساس نوع جرم تفاوت وجود دارد.

۵. بین عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین در دوره‌های مختلف تحصیلی قبل و بعد از دستگیری تفاوت وجود دارد.
۶. بین عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین قبل و بعد از دستگیری بر اساس محل زندگی تفاوت وجود دارد.
۷. میزان تأثیر هریک از عوامل مورد بررسی بر عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دارای والدین زندانی متفاوت است.

بررسی تأثیرات زندانی شدن بر خانواده و کودکان در ادبیات تحقیق

مقولهٔ انحرافات اجتماعی از دیدگاه‌های مختلف مورد توجه قرار گرفته و به تبع آن از تأثیر زندانی شدن افراد بر اعضای خانواده، تبیین‌های زیست‌شناختی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی ارائه شده است. در این بخش به منظور پرهیز از تطویل کلام، صرفاً به مهم‌ترین آسیب‌های ناشی از زندانی شدن افراد بر خانواده و کودکان در ادبیات پژوهش اکتفا می‌شود.

الف) آسیب‌های اقتصادی

برچسبی که افراد به عنوان مجرم یا عضوی از خانوادهٔ مجرم بر پیشانی خواهند داشت، از نظر روانی خسارتی بزرگ برای خانواده‌ها در پی دارد؛ ولی آسیب‌های اقتصادی این امر غالباً مشهودتر از سایر جنبه‌هاست. اغلب والدین زندانی به علت بُعد مسافت، فرزندان‌شان را ملاقات نمی‌کنند یا آنکه ملاقات مکرر برایشان میسر نیست. ملاقات‌های فاصله‌دار نیز مستلزم صرف هزینه‌های اضافی رفت و آمد، غذا و مسکن است و برای بسیاری از خانواده‌های مجرمان ناممکن است. با وجود این بیشتر خانواده‌ها با زیان‌های مالی ناشی از زندانی شدن سرپرستان خود روبه‌رو هستند. مشکل کاهش درآمد والدین زندانی، هزینه‌های مرتبط با دفاع از مجرم و درخواست استیناف، هزینه‌های ارتباط با خانواده در طول زندانی شدن مجرمان و هزینه‌های نگهداری آنان در داخل زندان، از جملهٔ این هزینه‌هاست. مطالعهٔ زنانی که شوهرانشان زندانی‌اند، نشان می‌دهد که مسائل مالی و نپرداختن نفقه، مشکل عمده است (هایرستون، ۱۹۹۱).

در مواردی که زندانی شدن فرد به از هم گسیختگی خانواده و طلاق منجر می‌شود یا در مواقعی که مادران از عهدهٔ تأمین مخارج خانواده بر نمی‌آیند، زندگی پدربزرگ‌ها، مادربزرگ‌ها یا سایر بستگان نزدیک - که غالباً در دوران پیری و بازنشستگی به سر

می‌برند- ممکن است با صرف هزینه‌های مراقبت از فرزندان افراد زندانی دچار مشکل شود و چنین افرادی متحمل هزینه‌های اضافی گردند. شواهد ارائه شده در پژوهش‌های کارل مازا (۲۰۰۲) حاکی از آن است که در امریکا مراقبت بستگان از فرزندان افراد زندانی، مستلزم هزینه‌های بیشتر است. اگر قرار بر این باشد که ارتباطات لازم خانوادگی حفظ شود، ارتباط تلفنی کودکان با والدین زندانی‌شان، پرهزینه است. به طور معمول مکالمه نیم‌ساعته تلفنی بیش از ۱۲۵ دلار هزینه بر خانواده تحمیل می‌کند. ملاقات با زندانی نیز کم‌هزینه نیست. پیمودن مسافت‌های دور، پرداخت کرایه ماشین، صرف غذا در طول سفر و به هنگام ملاقات و برخی اوقات اسکان شبانه ملاقات کنندگان دارای هزینه‌هایی گزاف است که تأمین آن بسیار مشکل است.

ب) مشکلات ناشی از عدم تأمین نیازهای عاطفی کودکان

سرپرستان کودک و والدین زندانی آنها هیچ کدام چنانکه باید توانایی بر آوردن نیازهای کودک را- که از زندانی شدن والدین ناشی می‌شود- ندارند؛ به عنوان مثال سرپرستان مردد هستند که در باره زندانی بودن والدین به کودکان آنها چه بگویند. برخی از کودکان نمی‌دانند چرا پدر یا مادرشان زندانی است؛ زیرا بستگانشان به آنها می‌گویند که پدر یا مادرشان به عللی چون خدمت نظام، تحصیل یا کار، از خانه دورند و غالباً کودکان چندان از علت غیبت والدین خود آگاه نیستند. (هائیرستون، ۱۹۹۱)

بسیاری از والدین مایل نیستند بچه‌هایشان با آنها در زندان ملاقات کنند یا آنکه تلاشی برای ارتباط با آنها نمی‌کنند؛ چون مطمئن نیستند که افراد متولی مراقبت کودک، این امر را با رضایت خاطر بپذیرند. آنان گاهی نمی‌دانند فرزندانشان کجا هستند و شاید گمان کنند که چنین ملاقاتی بسیار اندوهبار خواهد بود. بسیاری از والدین زندانی چنین استدلال می‌کنند که مدت حبس آنان کوتاه خواهد بود؛ بنا بر این نیازی به ملاقات فرزندانشان ندارند. برخی دیگر از والدین به اشتباه چنین می‌پندارند که فرزندان آنها چندان بزرگ نیستند که بتوانند مسئله زندانی شدن پدر یا مادرشان را درک کنند؛ بنا بر این می‌توان به آنها گفت که والدینشان آزادند (همان).

در گفت‌وگوهای حضوری والدین با کودکان به طور مکرر اتفاق می‌افتد که آنان خود را بی‌گناه و مسئولان امور قضایی را در اشتباه می‌دانند. این اظهارات چه درست باشد چه نادرست، تأثیر آن بر روحیه و احساس امنیت کودکان مخرب است؛ چون کودک چنین می‌اندیشد که اگر پدرش بی‌دلیل زندانی شده باشد، پس خود او، مادر و

سایر اقوام وی نیز ممکن است به‌ناحق زندانی شوند. بنابراین هیچ کس از این امر در امان نیست و در آینده احتمال به زندان افتادن افراد مورد علاقه او و ترک شدن وی وجود دارد. بدین سان کودک روز به روز در زندگی بیشتر احساس عدم امنیت خواهد کرد (کارل مازا، ۲۰۰۰).

در بسیاری از موارد فرزندان افراد زندانی و خانواده آنان ممکن است با احساس شرمساری اجتماعی روبه‌رو شوند. زندانی شدن نه موجب شادمانی است و نه بهانه‌ای برای افتخار؛ بنا بر این بسیاری از خانواده‌ها حتی به دوستان نزدیکشان در باره زندانی بودن بستگانشان چیزی نمی‌گویند و مدت طولانی موضوع حبس آنان را از فرزندان پنهان می‌کنند. بسته به نوع جرم و میزان شیوع آن در بین ساکنان محل اقامت، اعضای خانواده ممکن است به سبب شرمساری اجتماعی یا شرایطی که در بین اهل محل حاکم است، موضوع زندانی بودن عضو مجرم را پنهان یا آشکار کنند (اسنلر، ۱۹۷۶). امکان دارد ننگ اجتماعی، موجب پنهان ماندن زندانی بودن پدر یا مادر از معلمان کودک گردد و حتی ممکن است بدین سبب خانواده زندانی مجبور به کوچ شود (فیشمن، ۱۹۹۰).

کودکان گاهی برای کاستن از شرمساری اجتماعی ناشی از زندانی بودن پدر یا مادر، دروغ گفتن را از بستگان خود می‌آموزند. آنها به‌دروغ می‌گویند که پدرشان به محلی دور مسافرت کرده است و در جایی دیگر از کشور به کار مشغول است. این سخنان افزون بر آنکه موجب آموزش رفتارهای نادرست می‌شود، ممکن است حس عدم تعلق را در فرد افزایش داده، به افسردگی یا طغیان او منجر شود. حتی اگر کودکان از اسرار خانواده دور نگه داشته شوند، به مرور زمان مسائل سری خانواده فاش می‌گردد و همه از زندانی بودن پدر یا مادر کودک آگاه می‌شوند. این امر علاوه بر گنجی‌کننده بودن برای کودک، موجب عصبانیت او می‌شود (هایرستون، ۱۹۹۸؛ لانیر، ۱۹۹۳).

طبق نتایج مطالعات و مشاهدات کلینیکی، زندانی شدن پدر یا مادر ممکن است جنبه‌های مختلف زندگی فرزندان را تحت تأثیر قرار دهد. اغلب این کودکان دچار آسیب‌های عاطفی شده، به سبب تغییر وضعیت اقتصادی به آسیب‌های مالی و مادی دچار می‌شوند. زندانی شدن والدین عملکرد کودکان در مدرسه، رفتار، ارتباط با همسالان، نگرش به خود و احساس در باره آینده را در آنان تحت تأثیر قرار می‌دهد. از نظر آماری آنها در مقایسه با دیگر کودکان پنج بار بیشتر احتمال زندانی شدن

دارند (اسکان لر، ۱۹۷۸، دپارتمان دادگستری ایالات متحده، ۲۰۰۰) و در صورت عدم حمایت، با احتمال بسیار به سرنوشت پدر خود دچار می‌شوند.

فرایند بازداشت برای کودک بسیار هراسناک و گیج کننده است. حضور کودکان در زمان بازداشت والدینشان یکی از مواردی است که ممکن است آسیب‌های روانی شدید بر آنان وارد سازد. آنها ممکن است به هنگام بازداشت، اتهامات والدین را بشنوند. دستبند زدن به والدین، مشاهده اتومبیل پلیس، اخطارها و تعقیب و گریزها و اتفاقاتی که ممکن است در جریان بازداشت روی دهد، صحنه‌هایی هستند که همیشه ذهن کودک را آزار خواهند داد. از طرف دیگر اگر کودکان به هنگام بازداشت حاضر نباشند، حس دل‌کندن را تجربه می‌کنند. ناگهان پدر (یا مادر) از فرزندان جدا می‌شود و آنان از خود می‌پرسند، او کجا رفت؟ کی بازمی‌گردد؟ اغلب کودکان این تشویش را درونی می‌کنند و با احساس نگرانی، خود را در جدایی پدرشان مقصر می‌دانند.

چ) مسائل و مشکلات کودکان به هنگام ملاقات با والدین خود در زندان هنگامی که به کودک اجازه ملاقات داده می‌شود، به دنیایی عجیب و گیج کننده وارد می‌شود. مشاهدات هنگام ملاقات، محدودیت برقراری تماس‌ها و ارتباطات فیزیکی، صندلی‌هایی که کارکنان زندان به عنوان صندلی ملاقات مشخص کرده‌اند، ملاقات از پشت نرده‌های زندان، مشاهده امر و نهی مأموران امنیتی، محدود بودن والدین در بوسیدن و به آغوش کشیدن کودک، مشاهده ناهماهنگی قدرت بیّن والدین و مأمورین زندان در اتاق ملاقات، مراقبت شدید از زندانیان به هنگام ملاقات و اطاعت زندانی از دستورات (احیاناً تحقیرآمیز) مأمورین زندان از صحنه‌های مبهم و ترسناک است که کودکان به هنگام ملاقات تجربه می‌کنند. آنان در این ملاقات‌ها در اغلب موارد مجاز نیستند به همراه خود کاغذ به اتاق ملاقات ببرند؛ از این رو نمی‌توانند تکالیف، نقاشی‌ها، نمرات و آثار هنری خود را به پدرانیشان نشان دهند. به علاوه اتاق‌های ملاقات اغلب تاریک و غیرجذابند. اثاثیه آنها غالباً اداری، کهنه و نامناسب است. دیوارها نیز معمولاً خراشیده و بدون تزیین هستند. در تعدادی اندک از زندان‌ها تعدادی از وسایل بازی و کتاب‌های کهنه وجود دارد که می‌توان برای گذراندن وقت ملاقات از آنها استفاده کرد.

کارل مازا (۲۰۰۲) در این باره نوشته است: محدودیت‌هایی که عموماً بر والدین زندانی تحمیل می‌شود، ممکن است نقش آنها را بین پدر، مادر و فرزند متغیر کند؛ به عنوان مثال در اغلب زندان‌ها به زندانیان اجازه حمل پول داده نمی‌شود. در بسیاری

از اتاق‌های ملاقات، ماشین‌های فروش - در فضایی که زندانیان نمی‌توانند به آن دسترسی داشته باشند- وجود دارند. کودکان با انداختن پول به داخل چنین دستگاه‌هایی، از آنها غذا انتخاب می‌کنند. چنانچه غذای مورد نظر به گرم کردن نیاز داشته باشد، کودکان آن را داخل ماکروفر قرار داده، منتظر می‌مانند تا گرم شود. در این مواقع، پدران بدون توانایی هیچ گونه کمکی، فقط نظاره‌گر بوده، منتظر برگشتن کودک به محل ملاقاتند (نقش‌ها تغییر می‌کند). چنین ایفا کردن نقش پدر ممکن است کاملاً گیج کننده باشد و شاید کودکان آنان تصور کنند که قدرتشان بیشتر از پدرانشان است. به‌علاوه تعامل پدر با کودک همیشه در اتاق ملاقات تحت مراقبت است؛ بنا بر این تعامل بین پدر و فرزند کاملاً غیرواقعی است.

د) مشکلات ناشی از ارتباط بین والدین زندانی با فرزندان

ارتباط، در ایفای نقش والدین عنصر اصلی محسوب می‌شود و حبس به تغییراتی دردناک در نحوه ارتباط والدین با فرزندان منجر می‌شود. استفاده از تلفن و نامه‌نگاری از جمله راه‌هایی است که ادامه ایفای نقش والدین را برای کودکان ممکن می‌سازد. ارتباطات تلفنی هزینه‌های گزاف دارد و در بسیاری از موارد نیز با محدودیت‌های زمانی مواجه است. راه دیگر برقراری ارتباط از طریق نگارش نامه است. این شیوه نیز با مشکلات فراوان روبه‌روست؛ به عنوان مثال می‌توان به محدودیت تعداد نامه‌های هر زندانی در ماه، گرانی هزینه پست، مهور شدن نامه‌های ارسال شده از زندان و ترس خانواده‌ها از افشای زندانی بودن عضوی از آنان و شرمساری کودکان، پایین بودن سطح تحصیلات اغلب والدین زندانی و اندک بودن مهارت نامه‌نگاری آنان اشاره کرد. به‌علاوه بسیاری از کودکان نامه‌نگاری را همچون انجام دادن تکالیف مدرسه، کاری طاقت‌فرسا و دور از فعالیت‌های لذت‌بخش می‌پندارند. اغلب این کودکان چون نمی‌توانند عواطف خود را از طریق نامه برای پدرشان بیان کنند، از نامه‌نگاری خوششان نمی‌آید؛ بنا بر این نامه‌نگاری بین پدر و فرزند از انواع دشوار برقرار کردن ارتباط است (هایرستون، ۱۹۹۸).

یکی دیگر از مشکلات ارتباط، ناشی از گفت‌وگوهای بین والدین و کودکان آنها در زندان است. در چنین مواقعی به نظر کودکان، زمان بسیار کند می‌گذرد (گلدستون، فروید و سولنیت، ۱۹۷۳). هنگامی که والدین زندانی با این سئوالات فرزندان مواجه می‌شوند که «کی به خانه بازمی‌گردی؟» غالباً به علل مختلف پاسخ می‌دهند «به‌زودی». چنین اظهاراتی (به طور غیرعمدی) ممکن است امید و آرزوهای کودکان را

افزایش دهد و چون فوراً تحقق نمی‌یابد، موجب اندوه یا عصبانیت آنان شود؛ زیرا درک کودکان از اصطلاح «به‌زودی» با درک بزرگسالان متفاوت است و به تصور آنان منظور پدرشان از این عبارت، «در کمترین فاصله زمانی» است؛ حال آنکه بسیاری از والدین زندانی نمی‌دانند کی آزاد خواهند شد و همین مدت کوتاه (به‌زودی) ممکن است سال‌ها طول بکشد.

ه) تأثیر زندانی شدن والدین بر وضعیت تحصیلی فرزندان
بر اساس نتایج پژوهش کریسمن (۱۹۶۵) میانگین نمرات دانش‌آموزان فاقد پدر در مدارس ابتدایی به طور معنادار از کودکان خانواده‌های عادی پایین‌تر است. نتایج مطالعات پاریش و تیلور (۱۹۷۹) نیز حاکی از بروز مشکلات آموزشی در بین فرزندان این خانواده‌ها به سبب از دست دادن پدر است.

هنرینگتون و پارک (۱۹۷۵) ادعا کرده‌اند کودکانی که پدران خود را از دست داده‌اند، با مشکلات بیشتری در مورد تکالیف مدرسه، هوش، پیشرفت تحصیلی و کاهش معدل و نمره‌های کلاسی مواجه شده‌اند (باقری و عطاران، ۱۳۷۳: ۱۰۱).

بر اساس یافته‌های پژوهش‌های «انجمن ملی مدیران مدارس امریکا» کودکان متعلق به خانواده‌های تک‌والدینی از نظر درسی ضعیف‌تر از کودکان دارای پدر و مادر هستند. بسیاری از تحقیقات (چایمن، ۱۹۷۷، اشمن و مانوسوتیز، ۱۹۷۶، پایش و همکاران، ۱۹۸۰ و تیلور، ۱۹۷۹) تأثیر نقش غیبت پدر را بر پیشرفت تحصیلی فرزندان مورد توجه قرار داده و اعلام کرده‌اند پیشرفت تحصیلی فرزندان که بر اثر طلاق یا مرگ والدین، آنان را از دست داده‌اند، به طور معنادار از فرزندان خانواده‌های عادی کمتر است (مجیدی و خسروی، ۱۳۷۸).

بیرن بام (۱۹۶۶) بر روی ۱۸۰ نفر از دانش‌آموزان پسر دبیرستانی تحقیقی انجام داد. نیمی از این دانش‌آموزان تحت سرپرستی مادران خود بودند و نیمی دیگر در خانواده‌هایی زندگی می‌کردند که پدر و مادر هر دو حضور داشتند. دو گروه بر حسب هوش، سن و درآمد هم‌تاسازی شدند و برای مقایسه، میانگین نمره لغت و خواندن مورد استفاده قرار گرفت. نتیجه تحقیق هیچ اختلاف معناداری نشان نداد. هرتسک و سودیا (۱۹۷۳) تحقیقات مربوط به قبل از سال‌های ۱۹۶۹ در زمینه تأثیرات زیانبار غیبت پدر بر رشد شناختی را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که

شواهد موجود، فرضیه تأثیرات غیبت پدر بر رشد شناختی کودک را تأیید نمی‌کند (مجیدی و خسروی، ۱۳۷۸: ۲۲).

گریگوری (۱۹۶۵) یک گروه نمونه دبیرستانی را در مینه‌سوتای آمریکا مورد مطالعه قرار داد و به این نتیجه دست یافت که میزان فراغت از تحصیل دانش‌آموزان دارای پدر و مادر، در مقایسه با دانش‌آموزان تک‌والدینی، بسیار بیشتر است. همچنین طبق نتایج این تحقیق، تأثیر منفی فقدان یکی از والدین بر دختران بیشتر از پسران است.

اسمیت، روزنبرگ و لندی (۱۹۶۸) نمره‌های آزمون ورود به دانشگاه‌های امریکایی دو گروه از دانشجویان دختر و پسر را- که پدرانشان برای دو سال یا بیشتر غیبت داشته‌اند- مقایسه کردند و نشان دادند که نمره‌های آزمون ورودی این دانشجویان نسبت به سایر دانشجویان کمتر است (باقری و عطاران، ۱۳۷۳).

در پژوهش سپهوندی (۱۳۶۶) دلایل اُفت تحصیلی دانش‌آموزانی که پدران خود را در جنگ از دست داده بودند، احساس فقدان پدر و اشتغال ذهنی ناشی از آن، فقدان توجه و یاری پدر در امر تحصیل ذکر شده است. همچنین طبق نتایج این تحقیق، غیبت پدر، دختران را به لحاظ تحصیلی بیش از پسران تحت تأثیر قرار می‌دهد.

بهزادی (۱۳۶۵) در بررسی وضعیت تحصیلی گروهی از فرزندان شهدا در مدارس راهنمایی شیراز، نشان داد که وضعیت تحصیلی پسران شاهد، ضعیف‌تر از دختران شاهد بوده است و گذشت زمان و موقعیت شغلی پدر در موفقیت و شکست تحصیلی فرزندان شاهد چندان تأثیر نداشته است.

حمید محمدی‌فرود (۱۳۷۹) در پژوهشی با عنوان «بررسی تأثیر زندانی شدن بر خانواده زندانی» به این نتیجه رسیده است که بین مدت حبس سپری شده و گرایش همسر به طلاق و مشکلات تحصیلی فرزندان رابطه‌ای معنا دار وجود ندارد.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

مهم‌ترین یافته‌های پژوهش به ترتیب فرضیات ارائه شده به شرح ذیل است:

۱- میانگین عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان قبل از دستگیری والدینشان برابر ۱۶/۱۹ است و در طول حبس به ۱۴/۹۴ کاهش یافته است. بیشترین و کمترین میانگین عملکرد تحصیلی به ترتیب در قبل و بعد از دستگیری، به دانش‌آموزان دوره ابتدایی و متوسطه متعلق است. همچنین میانگین دختران در قبل و بعد از دستگیری والدین بیشتر از پسران است؛ با وجود این، میانگین عملکرد تحصیلی دختران بیشتر از

پسران کاهش یافته است. در بین دو جنس نیز در هر سه دوره، کمترین عملکرد تحصیلی به پسران و دوره متوسطه متعلق است. مقایسه تعداد دانش آموزان در قبل و بعد از دستگیری والدین، حاکی از کاهش آنان از ۱۵۵ نفر به ۱۴۵ نفر است. این کاهش فراوانی مربوط به کسانی است که بعد از زندانی شدن والدین خود ترک تحصیل کرده‌اند؛ به عبارت دیگر با زندانی شدن والدین حدود ۶ درصد از کودکان ترک تحصیل کرده‌اند. اطلاعات جمع‌آوری شده در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول شماره ۱) توصیف عملکرد قبلی و فعلی دانش‌آموزان مورد مطالعه

جنس	دوره تحصیلی	تعداد	میانگین قبلی	تعداد	میانگین فعلی
پسر	ابتدایی	۳۵	۱۷/۲۱	۳۳	۱۶/۵۸
	راهنمایی	۳۰	۱۴/۹۷	۳۰	۱۳/۸۲
	متوسطه	۱۹	۱۳/۴۸	۱۶	۱۱/۲۴
	کل	۸۴	۱۵/۵۹	۷۹	۱۴/۴۵
دختر	ابتدایی	۳۳	۱۸/۱۲	۳۰	۱۷/۱۷
	راهنمایی	۲۸	۱۶/۲۴	۲۷	۱۴/۸۹
	متوسطه	۱۰	۱۴/۶۷	۹	۱۱/۹۳
	کل	۷۱	۱۶/۹۰	۶۶	۱۵/۵۲
کل	ابتدایی	۶۸	۱۷/۶۵	۶۳	۱۶/۸۷
	راهنمایی	۵۸	۱۵/۵۸	۵۷	۱۴/۳۲
	متوسطه	۲۹	۱۳/۸۹	۲۶	۱۱/۴۳
	کل	۱۵۵	۱۶/۱۹	۱۴۵	۱۴/۹۴

۲- بین میانگین عملکرد دانش‌آموزان در قبل و بعد از دستگیری والدین تفاوت معنادار وجود دارد ($t=8/81$, $df=145$, $p<0/0001$)؛ به عبارت دیگر می‌توان گفت عملکرد تحصیلی فرزندان مجرمین با دستگیری والدین آنها کاهش یافته است و فرض پژوهشی تأیید گردیده و فرض صفر با اطمینان بسیار رد شده است. این یافته با یافته‌های بسیاری از تحقیقات قبلی داخلی و خارجی همخوانی دارد که از آن میان می‌توان به نتایج تحقیقات کریمین (۱۹۶۵)، هنرینگتون و پارک (۱۹۷۵)، انجمن ملی مدیران مدارس (۱۹۷۷)، چایمن (۱۹۸۷)، بهزادی (۱۳۶۵)، سپهوندی (۱۳۶۵)، مکارمی (۱۳۷۰) و عبدی (۱۳۷۱) اشاره کرد. با این وصف، این یافته‌ها با نتایج

تحقیقات کورتز و فلمینگ (۱۹۶۸)، هرتسک (۱۹۷۳) و محمدی‌فرود (۱۳۷۹) ناهمخوانی دارد. با توجه به مبانی نظری متعدد که در این زمینه وجود دارد، وجود همخوانی، طبیعی به نظر می‌رسد؛ زیرا غیبت والدین به هر علت ممکن است امنیت روانی-عاطفی، اقتصادی و اجتماعی کودک را مختل سازد و هر یک از این عوامل به سبب اهمیتی که در زندگی فرد دارند، عملکرد او را در زمینه‌های مختلف (از جمله تحصیل) تحت تأثیر قرار می‌دهند. در مورد ابزارها و متدولوژی تحقیقات ناهمخوان خارجی به علت عدم دسترسی به اصل تحقیقات، امکان قضاوت در باره آنها مشکل است؛ ولی در مورد تحقیق محمدی‌فرود باید گفت این پژوهش حداقل در ارتباط با وضعیت تحصیلی فرزندان زندانیان، ابزاری مناسب به کار نبوده و تنها ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این باره، پرسشنامه‌ای بوده که به هنگام ملاقات در اختیار مادران آنها قرار گرفته است؛ بنا بر این باید در استفاده از یافته‌های آن در باره وضعیت تحصیلی احتیاط کرد. توصیف داده‌های جمع‌آوری شده و نتایج آزمون در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

جدول شماره ۲) مقایسه عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان قبل و بعد از زندانی شدن والدین

سطح معناری	درجه آزادی	مقدار t	مقایسه تفاوت‌ها				متغیرهای مورد مقایسه	
			فاصله اطمینان %۹۵		انحراف خطا	انحراف معیار	میانگین	SC01 - SC02
			حداقل	حداکثر				
۰/۰۰۰	۱۴۴	۸/۸۰۹	۱/۰۲۵۲	۱/۷۴۰۳۶	۰/۱۶۱۳۶	۱/۹۴۹۷	۱/۴۲۱۴	مقایسه ۱

۳- با آنکه بین میانگین نمرات عملکرد تحصیلی پسران با دختران قبل از زندانی شدن والدین تفاوت معنادار وجود دارد، ($p < ۰/۰۰۶$, $df=۱/۱۵۲$, $F=۷/۶۳$) و میانگین نمره‌های دختران بیشتر از پسران بوده است، این تفاوت در میانگین نمره‌های عملکرد تحصیلی آنها بعد از دستگیری والدین معنادار نبوده و نمی‌توان با اطمینان ۹۵ درصد فرض صفر را رد کرد

($p < 0.058$, $df = 1/153$, $F = 3/661$)؛ بنا بر این می‌توان نتیجه گرفت، با آنکه زندانی شدن والدین بر کاهش میانگین عملکرد تحصیلی فرزندان مؤثر بوده، این کاهش عملکرد در دختران بیشتر از پسران بوده است. یافته‌های این پژوهش با یافته‌های گریگوری (۱۹۶۵)، سپهوندی (۱۳۶۵) و بهزادی (۱۳۶۵) همخوانی دارد. علت تأثیر و آسیب‌پذیری بیشتر دختران (در مقایسه با پسران) از زندانی شدن والدین را شاید بتوان به ویژگی‌های روحی و روانی دختران نسبت داد؛ زیرا دختران از لحاظ روانی حساس‌تر از پسران هستند و ناملایمات زندگی و فشارهای حاصل از آن بر دختران بیش از پسران سنگینی می‌کند. این امر ممکن است عملکرد آنان را به‌ویژه در زمینه تحصیل تحت تأثیر قرار دهد و از طرفی این یافته بر اساس دیدگاه روانکاوان از جمله فروید در مورد تأثیر پدر بر هویت‌یابی دختران در دوران کودکی توجیه‌پذیر است (شاملو، ۱۳۷۰). خلاصه آزمون تحلیل واریانس در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

جدول شماره ۳) مقایسه میانگین عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان در قبل و بعد از دستگیری والدین

متغیر	متغیر	متغیر	متغیر	متغیر	متغیر	متغیر
متغیر	متغیر	متغیر	متغیر	متغیر	متغیر	متغیر
متغیر	متغیر	متغیر	متغیر	متغیر	متغیر	متغیر
۱۰۰۶	۷/۶	۶۸/۷۵۵	۱	۶۸/۷۵۵	بین گروهی	عملکرد قبل
		۹/۰۱۱	۱۵۳	۹/۰۱۱	درون گروهی	از
		---	۱۵۴	---	کل	زندانی شدن
۱۰۵۸	۳/۶	۴۱/۴۹۴	۱	۴۱/۴۹۴	بین گروهی	عملکرد بعد
		۱۱/۳۳۴	۱۴۳	۱۱/۳۳۴	درون گروهی	از
		----	۱۴۴	----	کل	زندانی شدن

۴- اگر چه میانگین عملکرد دانش‌آموزان با افزایش مدت زندانی شدن والدین کاهش یافته است، این کاهش معنادار نیست و نمی‌توان فرض صفر را با اطمینان رد کرد ($p < 0.453$, $df = 2/137$, $F = 0.827$)؛ به عبارت دیگر تأثیر مدت زندانی شدن والدین بر میانگین عملکرد دانش‌آموزان در حدی نیست که بتوان با اطمینان بسیار گفت که این عامل تأثیر داشته است. معنادار نبودن تفاوت‌های حاصل از مدت محکومیت و مدت زمانی را که فرد در زندان سپری کرده است، می‌توان ناشی از این امر دانست که آنچه در کاهش عملکرد تحصیلی تأثیر داشته است، زندانی بودن فرد است، نه مدت

حبس وی؛ بنا بر این مدت حبس، تفاوتی مشهود و مهم در عملکرد به وجود نیاورده است.

۵- بر اساس نوع جرم والدین، تفاوت معنادار در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان وجود ندارد و تفاوت‌های مشاهده شده در میانگین عملکرد آنها معنادار نیست و نمی‌توان با اطمینان کمتر از ۹۵٪ فرض صفر را رد کرد؛ بنا بر این فرض تحقیق با اطمینان بیش از ۹۵٪ رد می‌گردد ($F = ۱/۰۴۱$, $df = ۶۱/۱۳۷$, $p < ۰/۰۴۰$). علت عدم تفاوت شاید آن باشد که نفس زندانی شدن والدین و محرومیت کودکان از حضور آنان- صرف نظر از اینکه فرد به چه جرمی متهم یا محکوم شده است- برای کودکان از نوع جرمی که والدین آنها مرتکب شده‌اند، مهم‌تر است و بر اساس نظریه جامعه‌شناختی «برچسب» برچسب خوردن فرد زندانی به عنوان مجرم، صرف نظر از نوع جرم تأثیر خود را بر جای گذاشته است؛ بنا بر این نوع جرم نتوانسته است بر عملکرد دانش‌آموزان چندان تأثیر داشته باشد. نتایج آزمون تحلیل واریانس در جدول شماره ۴ ارائه شده است.

جدول شماره ۴) آزمون تحلیل واریانس برای مقایسه میانگین گروه‌ها بر اساس نوع جرم والدین

سطح معناداری	F	میانگین مختلرات	درجه آزادی	مجموع مختلرات	صیغ تفسیرات
۰/۰۴۰	۱/۰۴۱	۱۲/۲۲۲	۶	۲۲/۳۳۹	بین گروهی
		۱۱/۷۴۶	۱۳۷	۱۶۰۹/۱۹۰	درون گروهی
			۱۴۳	۱۶۸۲/۵۲۹	کل

۶- تفاوت‌های مشاهده شده در قبل و بعد از دستگیری والدین بین میانگین دوره‌های تحصیلی ابتدایی، راهنمایی و متوسطه معنادار است ($F = ۲۴/۹۱$, $df = ۲/۱۴۱$, $p < ۰/۰۰۰۱$) و ($F = ۴۱/۹۷$, $df = ۲/۱۴۱$, $p < ۰/۰۰۰۱$)؛ اما میزان F مشاهده شده در بعد از دستگیری ($F = ۴۱/۹۷$) بسیار بیشتر از قبل از دستگیری ($F = ۲۴/۹۱$) است؛ به عبارت دیگر زندانی شدن والدین تفاوت عملکرد دانش‌آموزان را در دوره‌های مختلف تحصیلی شدت بخشیده است. بر این اساس می‌توان فرض پژوهشی را تأیید و فرض صفر را رد کرد. به منظور مقایسه تفاوت میانگین‌ها از آزمون تعقیبی توکی (HSD) استفاده شد. نتایج مقایسه دویه دو میانگین‌ها حاکی از آن است که بیشترین کاهش عملکرد قبل و بعد از زندانی شدن والدین در دوره متوسطه به ترتیب در مقایسه با دوره ابتدایی و راهنمایی

اتفاق افتاده است. یافته‌های این پژوهش با تحقیقات بهزادی (۱۳۶۵) و سپهوندی (۱۳۶۵) هماهنگی دارد و شاید بتوان کاهش عملکرد دانش‌آموزان مقاطع تحصیلی بالا را که والدین زندانی دارند، ناشی از نظارت اندک خانواده در رسیدگی به امور تحصیلی آنها و مشکلات دوران بلوغ ذکر کرد. همچنین می‌توان با توجه به اهمیت تأثیر گروه همسالان و تلاش نوجوان برای استقلال‌یابی در مقایسه با طبیعت مطیع وی در دوره تحصیلات ابتدایی و فقدان الگوهای مناسب برای هویت‌یابی در این گونه دانش‌آموزان به علت عدم حضور والدین به‌ویژه پدر اشاره کرد. نتایج آزمون تحلیل واریانس دوعاملی در جدول شماره ۵ ارائه شده است.

جدول شماره ۵) آزمون تحلیل واریانس دوعاملی

منبع تغییرات	متغیر وابسته	مجموع مجنورات	درجه آزادی	میانگین مجنورات	مقدار F	سطح معناداری
مدل	نمره قبل	۵۳/۳۰۳	۲	۱۵۱/۷۶	۲۴/۹۱	۰/۰۰۰
اصلاح شده	نمره بعد	۲۵/۶۰۸	۲	۳۰۴/۱۲	۴۱/۹۷	۰/۰۰۰
عرض از مبدا	نمره قبل	۳۶۹/۳۱۴۹۴	۱	۳۱۴۹۴/۶۹	۵۱۶۹/۴۴	۰/۰۰۰
	نمره بعد	۹۵/۲۵۲۹۷	۱	۲۵۲۹۷/۹۵	۳۴۹۰/۹۷	۰/۰۰۰
دوره	نمره قبل	۵۳/۳۰۳	۲	۱۵۱/۷۶	۲۴/۹۱	۰/۰۰۰
	نمره بعد	۲۵/۶۰۸	۲	۳۰۴/۱۲	۴۱/۹۷	۰/۰۰۰
خطا	نمره قبل	۰۴/۸۵۹	۱۴۲	۶/۰۹		
	نمره بعد	۷۸/۱۰۲۱	۱۴۲	۷/۲۵		
کل	نمره قبل	۰۷/۳۹۶۷۱	۱۴۵			
	نمره بعد	۲۷/۳۳۸۲۱	۱۴۵			
کل تصحیح شده	نمره قبل	۵۷/۱۱۶۲	۱۴۴			
	نمره بعد	۳۱/۱۶۳۰	۱۴۴			

۷- محل زندانی شدن و زندگی والدین در عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان تأثیری نداشته است و تفاوت‌های مشاهده شده در بین میانگین عملکرد آنها در قبل و بعد از زندانی شدن والدینشان معنادار نیست؛ به عبارت دیگر محل سکونت نتوانسته است تأثیری معنادار بر عملکرد دانش‌آموزان دارای والدین زندانی داشته باشد و نمی‌توان فرض صفر را با اطمینان رد کرد.

$(F= ۱/۴۲, df= ۲/۱, p < ۰)$ و $(F= ۴۱/۹۷, df= ۶, ۱۳۹, p < ۰/۱۹۸)$.

۸- به منظور تعیین سهم و نقش هرکدام از متغیرهای مستقل (مدت محکومیت والدین، مدت سپری شده، جنسیت دانش‌آموز و دوره تحصیلی قبلی و فعلی او) در متغیر وابسته (عملکرد تحصیلی فعلی دانش‌آموزان) از آزمون رگرسیون چند متغیره بر اساس شیوه ورود مرحله‌ای متغیرها^۱ استفاده گردید. نتایج از معنادار بودن رگرسیون حاکی بوده، متغیرهای دوره فعلی تحصیل دانش‌آموز و جنسیت او به ترتیب بیشترین تأثیر را داشته و تأثیر بقیه متغیرها در این مدل معنادار نبوده است ($R^2 = 0/28$ تعدیل شده، $F(1, 90) = 62/47$ و $47/24$ ، $p < 0/0001$). نتایج حاکی از آن است که متغیر پیش‌بین دوره فعلی به‌تنهایی توانایی پیش‌بینی ۵۹ درصد، جنسیت دانش‌آموز به‌تنهایی توان پیش‌بینی ۱۹ درصد و حضور هر دو متغیر با هم توانایی تبیین ۵۷ درصد از تغییرات متغیر ملاک یعنی عملکرد تحصیلی فعلی دانش‌آموز را دارند. بر اساس نتایج آزمون این فرض، زندانی شدن والدین در کاهش عملکرد تحصیلی فرزندان آنها مؤثر است؛ ولی این کاهش با اضافه شدن عواملی چون جنسیت و دوره تحصیلی شدت می‌یابد و سهم عمده‌ای از تغییرات حاصل از عملکرد تحصیلی فرزندان زندانیان را می‌توان از طریق این عوامل تبیین کرد. خلاصه نتایج در دو جدول شماره ۶ و ۷ ارائه شده است.

جدول شماره ۶) رگرسیون بر اساس روش مرحله‌ای

متغیرهای پیش‌بین	بتا	سطح معناداری
جنسیت دانش‌آموز به‌تنهایی	۰/۱۹	۰/۰۲۴
دوره تحصیلی فعلی به‌تنهایی	-۰/۵۹	۰/۰۰۰۱
دوره تحصیلی و جنسیت دانش‌آموز با هم	۰/۵۷	۰/۰۰۰۱

جدول شماره ۷) خلاصه نتایج مدل ضریب رگرسیون

سطح متغیری	مقدار	ضریب غیر استاندارد		مثل رگرسیون		
		ضریب استاندارد	ت	B	پ	
۰/۰۰۰	۲۶/۹۹			۱۹/۵۹	ثابت	۱
۰/۰۰۰	-۶/۸۸	-۰/۵۸۹	۰/۷۲۶	-۲/۶۲۲	دوره فعلی	
۰/۰۰۰	۱۶/۰۰۸			۱۷/۶۴۴	ثابت دوره	۲
۰/۰۰۰	-۶/۸	-۰/۵۷۱	۱/۱۰۲	-۲/۵۴۲	فعلی جنسیت	
۰/۰۲۴	۲/۳۰۲	-۰/۱۹۳	۰/۳۷۴	۱/۲۸۱		

نتایج و پیشنهادهای کاربردی

اصلی ترین یافته های این پژوهش حاکی از آسیب پذیری فرزندان زندانیان از محبوس شدن والدین خود است. این آسیبها بر عملکرد تحصیلی دختران بیش از پسران و بر دانش آموزان دوره متوسطه به ترتیب بیش از دوره ابتدایی و راهنمایی تأثیر گذاشته است. در حالی که زندانی شدن والدین بر عملکرد تحصیلی فرزندان می گذارد، افزایش مدت زندانی شدن والدین و نوع جرم بر عملکرد تحصیلی فرزندان تأثیر معنادار نمی گذارد. لازم است سازمانها و نهادهای مسئول بر مبنای یافته های این پژوهش، به هنگام زندانی شدن فرد تلاش کنند تا این آسیبها را مهار کرده و به حداقل برسانند. در این مورد پیشنهادهای ذیل خاطر نشان می گردد:

۱- علاوه بر سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی، سایر نهادهای اجتماعی از جمله سازمان بهزیستی، آموزش و پرورش و کمیته امداد امام و انجمن حمایت از زندانیان با اقدامات اقتصادی، روانی و حمایتی خود در قالب یک فعالیت سازمان یافته و منسجم و هماهنگ از آسیبهای روحی و روانی بر کودکان مانع گردند و با تشکیل گروههای مشاوره بر وضعیت تحصیلی و روحی و روانی فرزندان افراد زندانی نظارت کنند. بنا بر این تشکیل ستادهایی برای ایجاد هماهنگی بین فعالیت این نهادها در زمان دستگیری مجرمان و دوران حبس تا هنگام آزادی آنان مؤثر خواهد بود.

۲- با توجه به اینکه مهم ترین آسیبهای روحی و روانی در روزهای آغاز محبوس شدن زندانی بر کودکان وارد می شود، هنگام زندانی شدن افراد، تربیتی اتخاذ شود تا حتی الامکان دستگیری در برابر کودکان صورت نگیرد.

۳- امکانات لازم برای ارتباط آسان (از طریق تلفن، نامه و ...) و ملاقات حضوری خانواده‌ها به ویژه کودکان با والدینشان فراهم گردد. شرایط ملاقات و تسهیلات مکان‌های ملاقات و نوع رفتارها با زندانی در حضور فرزندان، در صورت عدم رعایت نکات ظریف روانشناختی، تأثیراتی مخرب بر روح و روان کودک بر جای خواهد گذاشت. بنا بر این باید با بهره‌گیری از مشاوران و روانشناسان زبده حساسیت‌های لازم مد نظر قرار گیرد. اختصاص مکان‌های خاص ملاقات کودکان نیز مؤثر خواهد بود.

۴- در مدرسه، محله و دیگر محیط‌های اجتماعی، اقداماتی در جهت حفظ آبرو و شأن خانواده و فرزند افراد زندانی مد نظر قرار گیرد و از برچسب خوردن فرزند و خانواده زندانی و افشاء اسرار و مشکلات آنان ممانعت به عمل آید. ستاد و گروه‌های مورد بحث در بند اول می‌توانند این امر مهم را هدایت کنند.

۵- به منظور سازگاری دادن دانش‌آموزان دارای والدین زندانی با شرایط جدید و پیشگیری از افت تحصیلی آنان، اتخاذ تدابیری در جهت حمایت تحصیلی، پیش‌بینی کلاس‌های جبرانی به نحو مقتضی و جلسات مشاوره، ضروری و کارساز خواهد بود.

۶- لازم است سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور به هنگام دستگیر شدن مجرمان، اطلاعات کامل در جنبه‌های مختلف، از جمله در باره افراد خانواده، تعداد فرزندان، وضعیت تحصیلی آنان، پایه و دوره تحصیلی و مشخصات مدارس و مراکز تحصیل آنها جمع‌آوری و در پایگاه‌های اطلاعاتی خود ثبت کرده، به طور مرتب در جهت به روز آوری آنها اقدام کند. این اقدامات، ضمن تسهیل هماهنگی در برنامه‌های حمایتی و مراقبتی، دسترسی به اطلاعات صحیح برای تصمیم‌گیری به موقع را برای مدیران، تصمیم‌گیران و محققان فراهم خواهد ساخت.

۷- لازم است با توجه به یافته‌های این پژوهش، در اقدامات و فعالیت‌های حمایتی و تربیتی، توجهی ویژه به دختران و دانش‌آموزان دوره‌های تحصیلی متوسطه و راهنمایی - به ویژه کسانی که در آستانه دوره نوجوانی و بلوغ قرار دارند - صورت گیرد.

۸- با توجه به ایجاد نگرش مثبت در وظایف سازمان زندان‌ها و تغییر کارکردها و وظایف آن (از زندانی کردن افراد به امور اصلاحی و تربیتی) لازم است این سازمان در کنار سایر سازمان‌های ذی‌ربط برای کاهش آسیب‌های ناشی از زندانی شدن مجرمان بر اعضاء خانواده، به ویژه فرزندان زندانیان تلاش کند.

منابع

فارسی

- احمدی، احمد، (۱۳۷۱)، روانشناسی نوجوانان و جوانان، انتشارات ترمه- مشعل اصفهان.
- افروز، غلامعلی، (۱۳۸۳) بازگشایی یک پرونده، بیجه چرا جانی شد؟، انتشارات راه تربیت.
- باقری، خسرو و عطاران، محمد، مترجمان، (۱۳۷۳)، روانشناسی کودکان محروم از پدر، انتشارات راه تربیت.
- بهزادی، مهین، (۱۳۶۵)، بررسی وضعیت تحصیلی گروهی از فرزندان معظم شهدا در دوره راهنمایی شیراز، پایان‌نامه فوق لیسانس.
- خاکپور، محمد مهدی، (۱۳۵۴)، جرم‌شناسی زنان، ناشر مؤلف.
- دانش، تاج‌زمان، (۱۳۷۴)، مجرم کیست و جرم‌شناسی چیست، انتشارات کیهان.
- دهشیری، مهدی، (۱۳۸۴)، تاریخچه اقدامات تأمینی و تربیتی در حقوق ایران، ماهنامه اصلاح و تربیت، شماره ۴۱.
- ربیعی، ناصر، (۱۳۷۹)، بررسی نگرش خانواده زندانیان نسبت به ملاقات ویژه، گزارش پژوهشی منتشر نشده سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور.
- ریتزن، جورج، (۱۳۸۳)، نظریه‌های جامعه‌شناسی، ترجمه محسن تلاش، انتشارات علمی.
- سپهوندی، محمدعلی و همکاران، (۱۳۶۶)، بررسی مسائل و مشکلات رفتاری، خانوادگی، اجتماعی فرزندان معظم شهدا، اسرا و جانبازان شهرستان اهواز.
- ستوده، هدایت‌الله، (۱۳۷۶)، آسیب‌شناسی اجتماعی (جامعه‌شناسی انحرافات)، انتشارات راه نور.
- شاملو، سعید، (۱۳۷۰)، مکتب‌ها و نظریه‌های روانشناسی شخصیت، انتشارات رشد.
- شمس، علی، (۱۳۸۲)، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی زندان، انتشارات راه تربیت، چاپ دوم.
- صلاحی، جاوید، (۱۳۵۲)، کیفرشناسی، انتشارات آرش.
- عبدی، عباس، (۱۳۷۱)، آسیب‌شناسی اجتماعی تأثیر زندان بر زندانی، مؤسسه تحقیقاتی و انتشاراتی نور.
- عبدی، عباس، (۱۳۷۶)، مسائل اجتماعی قتل در ایران، جهاد دانشگاهی.
- علاقه‌بند، علی، (۱۳۶۹)، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، انتشارات فروردین.
- گروهی، فرشید، (۱۳۷۹)، بررسی رابطه بیکاری با نابهنجاری‌های اجتماعی در شهرستان سنندج، پایان‌نامه فوق لیسانس، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی کردستان.
- گنجی، حمزه و همکاران، (۱۳۷۴)، روانشناسی، کتاب درسی دوره دبیرستان، وزارت آموزش و پرورش.

- مجیدی، مهین و خسروی، شهناز، (۱۳۷۸)، مقایسه عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر و پسر شاهد با دانش‌آموزان غیرشاهد مدارس شاهد و واجد و فاقد پدر مدارس عادی شهر سمنان، پایان‌نامه تحصیلی.
- محسنی، منوچهر، (۱۳۶۸)، مقدمات جامعه‌شناسی، ناشر مؤلف، چاپ پنجم.
- محمدی‌فروید، حمید، (۱۳۷۹)، بررسی تأثیر زندانی شدن بر خانواده، سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور.
- محمدی‌فروید، حمید (۱۳۸۱)، بررسی توصیفی زندان‌های کشور و تبیین مشکلات آنان، گزارش طرح پژوهشی (منتشر نشده).
- معروفی، یحیی، (۱۳۸۲)، بررسی عوامل مؤثر در مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های فرهنگی اجتماعی، طرح پژوهشی (منتشر نشده).
- مکوندی، بهنام و همکاران، (۱۳۷۰)، مقایسه عملکرد تحصیلی و سازگاری دانش‌آموزان شاهد، گزارش تحقیق (منتشر نشده).
- نجاتی، حسین، (۱۳۷۱)، نقش تربیتی پدر در خانواده، انتشارات چاپار و فرزندانگان.
- نجاریان، بهمن و قلخانی، شهناز، (۱۳۷۱)، اثرات از دست دادن پدر روی سلامتی روانی و عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دوره راهنمایی مدارس شاهد اهواز.
- هنری ماسن، پاول و همکاران، (۱۳۷۰)، رشد و شخصیت کودک، ترجمه مهشید یاسایی، نشر مرکز

انگلیسی

- Bloom, B., & Steinhart, D. (1993). *Why punish the children? A reappraisal of the children of incarcerated mothers in America*. San Francisco: National Council on Crime and Delinquency
- Fishman, L. T. (1990). *Women at the wall: A study of prisoners' wives doing time on the outside*. Albany, NY: State University of New York Press
- Hairston, C. F. (1988). *Family ties during imprisonment: Do they influence future criminal activity?* Federal Probation, LII (1), 48-52.
- Hairston, C. F. (1989). *Men in prison: Family characteristics and parenting views*. Journal of Offender Counseling, Services and Rehabilitation, 14, 3-30
- Hairston, C. F. (1991a). *Family ties during imprisonment: Important to whom and for what?* Journal of Sociology and Social Welfare, XVIII (1), 87-104.
- Hairston, C. F. (1991b). *Mothers in jail: Parent-child separation and jail visitation*. Affilia, 6 (2), 9-27.

- Hairston, C. F. (1992). *Women in jail: Family needs and family supports*. In The State of Corrections: Proceedings ACA Annual Conference, (pp.179-184). Laurel, MD: American Correctional Association.
- Hairston, C. F. (in press). *Fathers in prison: Responsible fatherhood and responsible public policies*. Marriage and Family Review.
- Hairston, C. F., Wills, S., & Wall, N. (1997). *Children, families, and correctional supervision: Current policies and new directions*. Chicago: University of Illinois at Chicago Press.
- Hairston, C. F., (2002) *Prisoners and Families: Parenting Issues During Incarceration*. Jane Addams College of Social Work University of Illinois at Chicago
- Johnston, D. -(2001, May). *Incarceration of women and effects on parenting*. Paper presented at the Conference on the Effects of Incarceration on Children and Families, Northwestern University, Evanston, IL.
- Mazza, Carl (2002). *The Children of Incarcerated Fathers Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services* Copyright 2002 Families International.
- Mumola, C. (2000, August). *Incarcerated parents and their children*. Washington, DC: U.S. Department of Justice.

وبسایت‌های اینترنتی فارسی

-<http://www.prisons.ir/farsi>

-<http://www.kordestanprisons.ir/farsi>

-<http://www.koodekan.com/>

-http://www.hright.iran_emrooz.net/target